

Küreselleşme Kavramı Üzerine Bir Deneme

— ◆ —
Oğul Zengingönül*

Hiç kuşkusuz küreselleşme kavramı günümüz akademik ve popüler literatürünün en çok tartışılan konularının başında gelmektedir.

Küreselleşme kavramının bir çok tanımı bulunmaktadır. Tanımların ortak özelliği; “küreselleşmenin unsurları üzerinde tam bir anlaşmaya varamamalarıdır”. Bu da doğaldır, nitekim, küreselleşmeyi açıklamada yararlanılan dünya görüşleri, bakış açıları ve ideolojiler değiştikçe, tanımın içeriği de değişmektedir. Bu yazıda literatürde yer alan tanımlamaların bazılarına değinildikten sonra, bu tanımların elverdiği ortak paydalar ışığında yeni bir tanımlama yapılmaya çalışılacaktır.

Sosyal bilimci Giddens, küreselleşmenin, nasıl anlaşılacağı, yeni bir kavram olup olmadığı ve yol açacağı sonuçların neler olabileceği vb. yönlerden sorgulanan bir kavram olduğunu belirtir. Bir ölçüye kadar farklı politik yönelimlerle ilişki içerisinde birbirine zıt iki fikir ortaya çıkmıştır. Bazıları küreselleşmenin tamamen bir mit olduğunu ya da çoğunlukla uzun süreli yönelimlerin bir devamı olduğunu ileri sürmektedir. Bu bakış açısı, sosyal demokrasiyi koruma ve geliştirme arzusundaki görüşlere cazip gelmektedir. Söz konusu bu görüşler için, küreselleşme yeni liberallerin bir icadıdır. Bunun

* Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi.

bir taklit olduğunu görüp gerçeği fark ettiğimizde daha önceki yaklaşımımıza (sosyal demokratik) devam edebiliriz. Diğer kutupta ise, küreselleşmenin sadece gerçek değil, aynı zamanda son derece yaygınlık kazandığını söyleyen görüşler bulunmaktadır.

Küreselleşme, sadece ya da öncelikle ülkelerin ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılıkları anlamına gelmemekte; o, içinde yaşadığımız dönemde zamanın ve mekanın dönüşümüyle ilgili bir kavramdır. Ekonomik olsun ya da olmasın, uzakta meydana gelen olaylar bizleri önceki dönemlere göre daha doğrudan ve anında etkilemektedir. Öte yandan, bireyler olarak aldığımız kararlar da küresel bir etkiye sahiptirler. Örneğin sağlık amacıyla bireylerin uyguladıkları diyetler, belki de dünyanın öteki ucunda geçimini gıda üreticisi olarak temin eden insanları etkilemektedir. Küreselleşmeden sanki bir doğa gücümüştü gibi bahsedilmekle beraber böyle bir şey asla söz konusu değildir. Devletler, iş çevreleri ve sosyal gruplar küreselleşmenin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Özetle, küreselleşme, politik ve ekonomik etkilerin birleşiminden doğan bir dizi karmaşık süreçten oluşmaktadır.¹

Giddens'in; küreselleşme ile ilgili yorumlarından yer verilmesi gereken bir başka alıntı da şu şekildedir: "İletişim devrimi ve bilgi teknolojisinin yaygınlaşması küreselleşme süreçleriyle yakından bağlantılıdır. Bu durum ekonomik alanda dahi böyledir. En yoksul bölgelerin de kapsam alanında bulunduğu ve anında gerçekleşen elektronik iletişim dünyası yerel kurumları ve gündelik yaşamı sarsmaktadır. Artık ulus-devlet "hayali" bir olgu konumuna gelmekte, yönetimler de varlıklarını yitirmekte midirler? Elbette hayır, fakat ulus-devlet yapısının bir değişim içerisinde olduğu bir gerçektir. Keynesci ekonomi yönetiminin temelini oluşturan ve ulus-devletlerin eskiden sahip oldukları bazı güçler etkinliklerini yitirmişlerdir. Küreselleşme bu bağlamda ulus-devletlerden ayrılmaktadır. Bununla birlikte, küreselleşme yeni talepler ve aynı zamanda yerel kimliklerin üretilmesi için yeni fırsatlar yaratmak suretiyle etkisini göstermektedir. Birleşik Krallık'taki İskoç ulusalcılığının yakın zamanlarda ortaya çıkan ani yükselişi istisnai bir örnek olarak düşünülmemelidir. Quebec ya da Catalonia'daki örneklerde olduğu gibi herhangi bir yerde ortaya çıkabilecek iş ortamlarında meydana gelen benzer yapısal süreçlere verilen bir tepkidir. Yerel ulusalcılık kaçınılmaz bir şekilde kolayca etkisini yitirerek dağılabilecek bir yapıya sahiptir. İskoçya'nın Birleşik Krallık'tan ayrılacağı gibi, Quebec de Kanada'dan ayrılabilir".²

¹ Anthony GIDDENS: *Üçüncü Yol*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.40-45.

² GIDDENS, *a.g.e.*, s.43

Giddens bir başka araştırmasında şu görüşlere yer vermektedir: “Dünya kapitalist ekonomisini küreselleşmenin sadece bir boyutu olarak görüyorum. Ulus-devlet sistemi ise ikinci boyuttur. Bu iki boyut bir çok yönden bağlantılıysa da, hiçbiri tek başına diğerinin açısından açıklanamaz. Üçüncü boyut ise dünya askerî düzenidir.

Dördüncü boyut ise endüstriyel gelişme ve işgücünün uluslararası ayrımlaşmasıdır. İşgücü, küreselleşmenin bir boyutunu oluşturan dünya kapitalist sistemi içinde emtialaştırılmış bir rol oynar; bu rol, işgücünü üretim sisteminin kontrolünden de uzaklaştırmıştır. Modern endüstri kendine özgü bir şekilde işgücünün ayrımlaşmasına dayanmaktadır. Bu ayrımlaşma sadece işin niteliği açısından değil, bölgesel özelleşme kapsamında endüstriyel ayrımlaşma, vasıf ayrımlaşması ve hammaddenin üretimindeki ayrımlaşmayı da kapsamaktadır. Bu noktada şunu söyleyebiliriz ki; İkinci Dünya Savaşı’ndan bugüne işgücünün ayrımlaşmasında küresel bağımlılığın genişlemesi önemli bir faktördür. Bu durum üretimin dünya çapındaki dağılımında değişikliklere neden olurken, gelişmiş ülkelerdeki bazı bölgelerin endüstrileşmeden uzaklaşmasına ve Üçüncü Dünyada da “Yeni Endüstrileşen Ülkeler” oluşmasına yol açmıştır. Aynı zamanda, özellikle aralarında yüksek oranlı endüstrileşen ülkeler olmak üzere, bir çok ülkenin içsel ekonomik hegemonyasını sona erdirmiştir. Kapitalist ülkelerin ekonomilerini daha önceki gibi kolaylıkla idare edebilmesi küresel ekonomik birbirine bağımlılık olgusu yüzünden artık eskisi kadar kolay değildir. Bu durum Keynesyen ekonomik politikaların azalan ivmesinin sonuçlarından biridir”.³

Bir diğer sosyolog, Burnham, küreselleşmeyi kavramlaştırırken şu konulara dikkat çekmektedir: “İlk olarak, küreselleşmeyle ilgilenen bir çok kuram, devlet ve piyasayı, sosyal gerçekliğin birbirinden ayrıştırılmış ve izole edilmiş, birbirine dışsal ve oluşsal bir biçimde var olan iki yönü olarak gördükleri için, devlet piyasa ilişkisini tatmin edici bir şekilde kavramsallaştıramıyorlar. Bunun sonucu olarak da, popülist (ve yanlış yönlendirici) bir “devlet iktidarını piyasaya kaptırdı” iddiası çıkıyor ortaya. İkincisi, uluslararası yeniden yapılanma sürecinin ulus devlet tarafından emeği daha sıkı disipline etmek ve emek-sermaye ilişkisini yeniden organize etmek amacıyla üstlenildiğini tartışacağım. Bu noktada belirtmeliyiz ki, küresel kapitalizm hâlâ antagonistik (muhalif-karşı) bir devlet sistemi olarak kuruluyor ve küresel ekonomi

³ Anthony GIDDENS: “The Globalizing of Modernity”, *The Global Transformations Reader* içinde (Ed.D.Held-Anthony Mc Grew), Polity Pres, Cambridge, 2003, s.64-65.

politiği karakterize eden değişimler, kökleri emek-sermaye çelişkisinde yatan sorunları çözmek amacıyla devletler tarafından ortaya konuluyorlar.

Son olarak, var olan yönetim stratejilerinin ekonomi politikaları söz konusu olduğunda, keyfiyetten kurala doğru bir kayışı olduğunu, meşru siyasî, ekonomik ve endüstriyel eylemleri birbirinden ayıran sınırların yeniden çizildiğini ve çeşitli alanlarda karar verme mekanizmalarının parçalandığını ve yetki devrini içeren apolitikleştirme kavramı tarafından karakterize edildiğini savunacağım. Para ve emeğin düzenlenmesi gibi devletin temel eylemleri anlamında, 1980'lerin ortalarından beri apolitikleştirilmiş yönetim formları yönünde ciddi bir tercih görülüyor. Apolitikleştirme olarak anlamını bulan "küreselleşme dili", karar vermenin politik yönünü ortadan kaldırarak ve böylece politika uygulamalarının etkinliğini artırarak, devlet yöneticilerinin küresel sistemdeki değişimlerden faydalanabilmelerini sağladı. Kısaca, post-modernist ideolojinin, küreselleşme ve apolitikleştirmenin beraberinde getirdiği stratejiler ne yeniyi, ne de kurulu iktidar odaklarının sonunu simgeliyorlar".⁴

Bu anlamda küreselleşme kavramının açıklanmasında karşıt görüşleri arda vererek, bir sentez yakalama kaygısındayız. Burnham'dan farklı dönüşen Yeldan'ın konuyla ilgili fikirlerine değinecek olursak; Yeldan, küreselleşmenin neo-liberalizmin ideolojik bir söylemi olduğu tezini destekler niteliktedir. Buna göre, genel olarak, küreselleşme olgusu, ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklemlenmesi ve bütün iktisadî karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi olarak yorumlanabilir.⁵

Yeldan, küreselleşme kavramının ideolojik içeriğini de şu şekilde tanımlamaktadır: "Bir tanım olarak küreselleşme, dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve iktisadî parçaların birbirleriyle ve giderek dünya piyasalarıyla eklemlenmesi şeklinde algılanmaktadır. Bu tanıma göre, mal ticaretinin ve finansal sermaye akımlarının serbestleştirilmesi, küreselleşmenin en dar anlamıyla iktisadî süreçlerini sunmaktadır. Daha geniş bir bakış açısı altında, bu sürecin piyasa mantığını engelleyen her türlü kolektif yapının yok edilmesini gerektirdiği görülmektedir. Dolayısıyla, küreselleşme kavramı aynı zamanda siyasî, iktisadî ve sosyal alanları kapsayan bir öneriler reçetesi olarak değerlendirilmelidir.

⁴ Peter, BURNHAM, "Küreselleşme, Apolitikleştirme ve 'Modern' Ekonomi Yönetimi", *Praksis*, Sayı:9, Ankara, 2003, s.164-165.

⁵ Erinc, YELDAN, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayınları, No.710, İstanbul, 2001, s.13.

Küreselleşme olgusunu toplumsal hayatın yeniden düzenlenmesini içeren bir siyasal/iktisadî önlemler reçetesi olarak gören neoliberal felsefenin yaklaşımı açıktır: Küreselleşme kendi nesnel yasalarına sahip, sanki karşı konulamaz (karşı konulmaması gereken) ve kaçınılmaz bir süreçtir. Neoliberal küreselleşmenin nimetleri olan uluslararası sermaye ve dolayısıyla çağdaş teknoloji, ancak bu kararlılığı sergileyerek gerekli yapısal düzenlemeleri başarmış ülkelere nasip olacaktır. Bu söylem altında az gelişmiş ülkelere düşen görev, ulusal pazarlarını sermayeye açmak ve küreselleşen dünyaya ayak uyduracak reformları hayata geçirmek, deyim yerindeyse, uluslararası sermayeye bir hoş geldin partisi düzenlemektir. Böylelikle, kalkınma stratejisi artık özgün sanayileşme hedefleri ya da özerk para, maliye, ticaret politikaları içermemekte, sadece basitleştirilmiş bir reçeteye indirgenmektedir: Uluslararası sermayenin gereklerine uyum göstermek. Küreselleşme felsefesi artık az gelişmişlik ve kalkınma gibi kavramları da sessiz sedasız iktisat yazınından çıkartmış, yerine yükselen piyasalar (emerging markets) kavramını yerleştirmiştir. Dolayısıyla, neoliberal dünya görüşünde kalkınma hedef olmaktan çıkartılmış, (az) gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) de artık birer yükselen piyasaya dönüştürülmüştür. Günümüzde küreselleşme kavramını aslında nesnel bir gerçeklikten ziyade, dünya kapitalizminin öncü aktörleri olan çok uluslu şirketlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının öznel ve iradî bir ideolojik projesi olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu anlamda, günümüz küreselleşmesi herşeyden önce bir teknolojik çağdaşlık öyküsü değil, bir şirketler küreselleşmesi olarak dünya kaynaklarının uluslararası kapitalist işbölümü içinde paylaşımını öngören bir propaganda içermektedir”.⁶

Konuya iktisadî ağırlıklı bakış açısıyla yaklaşan ve özellikle yabancı sermayeye açık olmayı kavramın kilit unsuru hâline getiren görüşler da vardır. Bardhan bunlardan bir tanesidir. Bardhan’a göre, küreselleşme; temel olarak uluslararası ekonominin entegre olması ve özellikle de dış ticarete ve yatırıma açık olmak anlamındadır.⁷ O’Rourke da benzer unsurları ön plâna çıkardığı tanımlamasında küreselleşmeyi, ticarî engellerin giderek azaldığı, göçlerin önündeki engellerin ortadan kalktığı, sermaye akışının hızlandığı, doğrudan

⁶ Erinc YELDAN: “Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme”, İktisat Üzerine Yazılar I: *Küresel Düzgen: Birikim, Devlet ve Sınıflar* içinde (Der. A.H. Köse – F. Şenses – E. Yeldan), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.428-431.

⁷ Pranab BARDHAN: “Social Justice in the Global Economy”, International Institute for Labour Studies, *ILO Social Policy Lecture*, University of the Western Cape, South Africa, 1-6 September 2000, s.1.

yabancı sermayenin (DYY) serbest kaldığı ve teknoloji transferlerinin hızlandığı bir ortam olarak açıklamıştır.⁸

Küreselleşmeye karşı olumlu yaklaşımları ile bilinen Legrain, küreselleşme kavramı ile ilgili gerek popüler kültür eserlerine gerekse Giddens gibi sosyologlara eleştirel bir gözle yaklaşmaktadır. Legrain'ın görüşleri özetle şu şekildedir: “*Lexus ve Zeytin Ağacı* kitabında Thomas Friedman küreselleşmeyi soğuk savaş sistemi”nin yerine geçmiş bir sistem olarak adlandırıyor. Bunun 1989 civarında başladığını düşünüyor. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının 1990'larda küreselleşmeye ivme kazandırdığı doğrudur. Ancak küreselleşmeyi 1989'da başlayan bir sistem olarak değerlendirmesi doğru değildir. Dünya ekonomisinin büyük bölümü 1989'dan önce ticaret ve finans aracılığıyla zaten entegre olmuştu. Dahası, küreselleşme bir sistem değildir, soğuk savaş sırasında başlayan ve bugün de devam eden bir entegrasyon ve uluslararasılaşma sürecidir. Eğer 1945'ten 1989'a kadar olan sürece Soğuk Savaş egemense, bundan sonra gelen küreselleşme değil, Amerikan hegemonyasıdır. Amerika, bugün tek hipergüçtür. Diğer yazarların da düşünceleri karışmış görünmektedir. Alman sosyolog Ulrich Beck, küreselleşmeyi, bağımsız ulus devletlerin, sınırötesi bazı aktörlerin güçleri, oryantasyonları, kimlikleri ve ağılarıyla erozyona uğratıldığı ve önemini yitirdiği bir süreç olarak tanımlamaktadır. İngiliz sosyolog Anthony Giddens ise, küreselleşme için, iletişim devrimi, hafif ekonomi, 1989 sonrası dünya ve hatta kadın ve erkek arasındaki büyüyen eşitlik kavramlarını kullanmaktadır”⁹.

Bu yorumu takiben araştırmacının eleştirdiği çalışmalardan biri olan Thomas Friedman'ın, *Lexus ve Zeytin Ağacı*'nda küreselleşmeyle ilgili yorumlara da yer vermek değişik yaklaşımların sergilenmesi açısından faydalı olacaktır.

Friedman, eserinde, küreselleşmenin ardındaki yön verici düşüncenin, serbest piyasa kapitalizmi olduğunu belirttikten sonra şöyle devam etmektedir: “İdareyi piyasa kuvvetlerine bıraktığınız, ekonominizi serbest ticarete ve rekabete açtığınız ölçüde, ekonominiz serpilecek ve etkin bir yapıya kavuşacaktır. Küreselleşme, serbest piyasa kapitalizminin hemen her ülkeye yayılması demektir. Soğuk savaş sisteminin tersine, küreselleşmenin kendine özgü başat kültürü vardır; sistemin homojenleştirme eğilimi buradan kaynaklanır.

⁸ Kevin O'ROURKE: “Globalization and Inequality: Historical Trends”, *National Bureau of Economic Research Working Paper 8339*, Cambridge MA, 2001, s.56-57.

⁹ Philippe LEGRAIN: *Open World: The Truth About Globalisation*, Abacus, Time Warner Boks, UK, 2002, s.11-12.

Piyasa

Önceki çağlarda bu tür kültürel homojenleşmeler bölgesel ölçekte ortaya çıkmıştı –Yakındoğu’nun ve Akdeniz’in Yunanlılar tarafından Helenleştirilmesi, Orta Asya, Kuzey Afrika, Avrupa ve Ortadoğu’nun Osmanlılar tarafından Türkleştirilmesi veya Doğu ve Orta Avrupa ile Avrasya’nın bazı bölümlerinin Sovyetler tarafından Ruslaştırılması gibi. Kültürel açıdan, küreselleşme, tamamen değilse de büyük ölçüde Amerikanlaşmanın küresel ölçekte yaygınlaşması anlamına gelir– Big Mac’ten i-Mac’e ve Mickey Mouse’a kadar. Küreselleşmenin kendine özgü tanımlayıcı teknolojileri vardır: Bilgisayarlaşma, minyatürleşme, dijitalleşme, uydu iletişimi, fiberoptik teknolojisi ve internet. Bu teknolojiler de küreselleşmenin tanımlayıcı perspektifinin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Soğuk Savaş’ın tanımlayıcı perspektifi bölünme idiyse, küreselleşmenin tanımlayıcı perspektifi bütünleşmedir. Soğuk Savaş sisteminin simgesi herkesi birbirinden ayıran bir duvardı. Küreselleşme sisteminin simgesi ise herkesi birleştiren dünya çapında bir iletişim ağı. Soğuk Savaş sisteminin tanımlayıcı belgesi Paktti. Küreselleşme sisteminin tanımlayıcı belgesi ise İş Sözleşmesidir”.¹⁰

Küreselleşmeyi açıklama yolunda, içeriğine daha geniş bir perspektiften bakmayı tercih eden akademik görüşler de bulunmaktadır. Çok ayrıntılı tanımlamalar olmasa da, bu tanımlamaların, küreselleşmenin anlaşılması sürecine getirdikleri boyutlar ve düşündürdükleri ile önemli bir katkı sağladığına inanıyorum.

Bu tanımlardan bir tanesi, küreselleşme kavramını, dünyanın bir bölgesinde meydana gelen sosyal, politik ve ekonomik faaliyetlerin bir parçası olan olayların, alınan kararların, kürenin bir diğer tarafındaki bireyleri ve toplulukları etkilemesiyle ilişkilendiren ve kavramın öncelikle bunu ifade ettiğini öne süren Held-McGrew-Goldblatt-Perraton tanımıdır. Tanıma göre, küreselleşme, sınırlar arasındaki ilişkinin rastlantısal veya düzensiz olmadığını, daha ziyade düzenlendiğini (örneğin; karşılıklı bağımlılığın farkedilir bir şekilde yoğunlaşması, dünya düzeni içindeki toplumların ve devletlerin öğelerini aşacak bir duruma erişmiştir.) göstermektedir. Küreselleşme ile ilgili tatmin edici bir tanımlama şu öğelerin her birini içermelidir: Esneklik, yoğunluk, hız ve etki.¹¹

¹⁰ Thomas FRIEDMAN: *Lexus ve Zeytin ağacı : Küreselleşmenin Geleceği*, Boyner Holding Yayınları, İstanbul, 2000, s.31.

¹¹ David HELD-Anthony McGREW-David GOLDBLATT-Jonathan PERRATON: “Rethinking Globalization”, *The Global Transformations Reader* içinde (Ed. D.Held-A. McGrew), Polity Pres, Cambridge, 2003, s.67-68.

Aynı araştırmacılar diğer bir çalışmalarında küreselleşmeyi şu şekilde tanımlamaktadırlar: “Küreselleşme; suçtan kültüre, materyalizmden ruhbanlığa kadar çağdaş sosyal yaşamın tüm parçalarının dünya çapında birbirlerine olan bağımlılıklarının genişlemesi, derinleşmesi ve hızlanmasıdır”.¹²

Benzer kavramları yine geniş bir perspektif içinde kullanan bir başka tanımlamada ise küreselleşme; ekonomide, teknolojiye, politikada, medyada, kültürde ve çevrede meydana gelen değişim sürecinin dünyanın bütün bölgelerini etkilemesi olarak adlandırılmaktadır.¹³

Columbia Üniversitesi'nin ve ABD'nin önde gelen iktisatçılardan Stiglitz de küreselleşmeyle ilgili uçları belli olan net bir tanım getirmiştir: “Nedir aynı zamanda hem bu kadar iftiraya hem de bu kadar övgüye maruz olan bu küreselleşme mesecisi? Temelde, ülkelerin ve dünya halklarının bütünleşmesidir, ulaşım ve iletişim maliyetlerini inanılmaz ölçüde azaltacağı için ortaya konmuştur; ayrıca mallar, hizmetler, sermaye, bilgi ve (daha az ölçüde) insanların sınırları aşmasının önündeki yapay engellerin kaldırılması demektir”.¹⁴

Küreselleşme kavramına bu çalışmanın kapsadığı konular açısından önemli bir referans olan Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) bakış açısından da yer vermek gerekir. UÇÖ; küreselleşmeyi, ekonomilerin ve toplumların süregiden bir şekilde entegre olduğu bir süreç olarak değerlendirmektedir. Küreselleşme; yeni teknolojiler, yeni ekonomik ilişkiler, aralarında hükümetler, uluslararası örgütler, işletmeler, işgücü ve sivil toplum kuruluşlarının da (STK) aralarında bulunduğu ulusal ve uluslararası çok geniş bir politika yelpazesi tarafından yönlendirilmektedir.¹⁵

UÇÖ tarafından hazırlanan bir diğer araştırmada da küreselleşme ile ilgili şu yorumlar dikkat çekmektedir:¹⁶ “Küreselleşme kavramı çok geniş bir kullanma alanı bulmakla beraber, anlamı her zaman tam olarak “açık” değildir. Küreselleşme; ticarî serbestleşmenin, yatırım ve sermaye akışının ve teknolojik değişimin ivmesiyle yönetilen ülkelerde hızlı ekonomik entegrasyon olarak tanımlanabilir.

Ekonomi tarihinin önceki dönemlerine kıyasla küreselleşme, hemen tüm ülkelerin mal ve hizmet sektörlerindeki işçileri ve işverenleri kapsamaktadır.

¹² David HEID-Anthony McGREW-David GOLDBLATT-Jonathan PERRATON, *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Polity Press, Cambridge, 1999, s.2.

¹³ Stephen CASTLES, “Development, Social Transformation and Globalisation”, Centre for Asia-Pacific Social Transformation Studies, University of Wollongong paper, Australia, 2000, s.1.

¹⁴ Joseph E. STIGLITZ, *Küreselleşme, Büyük Hayal Kırıklığı*, Plan B Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.31

¹⁵ <http://www.ilo.org/public/english/svcsdg/global/index.htm> (21.01.2004)

¹⁶ Raymond TORRES, *Towards A Socially Sustainable World Economy: An Analysis of the Social Pillars of Globalization*, ILO Publication, Geneva, 2001, s.7-9.

Sonuç olarak, geçmişte sadece endüstriyel işçiler küreselleşmenin getirdiği uluslararası rekabetin sonuçlarına katlanırken, bugün, dünya işgücünün çok büyük bir kısmı küreselleşmenin etkilerini hissetmektedir. Uluslararası ticaretin ve DYY'nin hacmi büyümüştür ve bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan devrim ekonomik geçişkenliği kolaylaştırmıştır. Kısa dönemli sermaye akışı şaşırtacak ölçüde artmış ve döviz piyasalarının hacmi şu anda dünya ticaretinden 80 kere daha geniş bir hacme ulaşmıştır. Ancak küreselleşme bazı tartışmalı konuları da gündeme getirmiştir: Bir çok gelişmiş ülke (GÜ) düşük-ücretli ekonomilerin rekabetinden korkar hâle gelmiş ve GOÜ'nin firmaları GÜ'nin güçlü ÇÜİ'nden kaynaklanan rekabete dayanmakta güçlük çekmektedirler.

Ekonomik küreselleşme, basit olarak, ülkeler arasındaki hızlı ekonomik entegrasyon olarak tanımlanabilir. Bunun için kavram, ürün ve faktör piyasalarının gittikçe entegre bir hâle gelmesinin yanında, bu entegrasyonun olduğu hızı da içine almaktadır. Küreselleşme, uluslararası ticaretin ve sermaye akışının serbestleşmesi olgularıyla birlikte, manifestosunu şu olgularda yoğunlaşacak şekilde geniş tutmaktadır:

- Mal ve hizmetlerde uluslararası ticaret;
- Sermaye akışı;
- ÇÜİ'lerin rolü;
- Üretim ağlarının uluslararası ölçekte yeniden yapılandırılması;
- Yeni teknolojilere ve özellikle Bilgi ve İletişim Teknolojilerine (BİT) adapte olma”.

Türk akademik literatüründe de Yeldan'dan başka küreselleşme kavramı ile ilgili çeşitli araştırmalar ve farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bozkurt, kavram olarak “küresel” sözcüğünün kökeninin 400 yıl öncesine gitse bile, “küreselleşme”nin oldukça yeni olduğunu savunmuştur. İlk olarak 1960'larda ortaya çıkan küreselleşme kavramı, 1980'lerde sıkça kullanılmaya başlanmıştır. 1990'lara gelindiğinde de bilim adamlarının önemini kabul ettiği anahtar bir sözcük hâline gelmiştir.¹⁷ Ancak bu noktada şu yorumu getirmek mümkündür: 400 yıl önceki küresel kavramının unsurları içinde, ticaret, göç, kültürel diyalog, sosyalleşme gibi olgular bulunduğu göre, o zaman küreselleşmenin ilk olarak 1960'larda ortaya çıktığı görüşü, zamanlaması açısından tartışmaya açıktır.

¹⁷ Veysel BOZKURT, “Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar”, *Küreselleşmenin İnsanı Yüzü* içinde (Der. V. Bozkurt), Alfa Yayınları, No.836, İstanbul, 2000, s.18.

Tokol ise kavramsal yaklaşımında, de Benoist ve Adama'ya atıf yaparak bir yorum getirmiştir. Bu durumda küreselleşme; “bazılarına göre çok uluslu şirketlerin yeni stratejisi ile güneyden yeni oyuncuların katılımı sonucu dünya ticaretinin gelişmesidir. Diğerlerine göre, bilgi devriminin neden olduğu değişimdir. Adama'ya göre, “bu terimin ne anlama geldiği tamamen açık değildir. Sözcük kapitalizmin küreselleşmesi anlamına gelmez. Çünkü eski merkezî plânlamaya tâbi ülkeler dışında zaten yüzyıldan uzun bir süredir dünya çapında bir piyasa ekonomisine sahip bulunuyoruz. Küreselleşme daha çok 15 yıllık bir süredir egemen olduğu görülen ekonomik güçlerin ve özellikle Asya endüstrilerinin yükselişi karşısında batı kapitalizminin egemenliğinin zayıflamasını ifade eden bir sembol olarak kullanılmaktadır”.¹⁸ Bu yaklaşımın orijinalliği, küreselleşmeyle özdeşleşen hegemonik güçlerin, güç alanlarını artırdığı yolundaki yaklaşımlara ters bir görüşü ortaya koymasındır.

Koray ve Öngen, küreselleşmeyi genellikle “kapitalizmin küreselleşmesi” bakış açısından yorumlarken, bugün için şüpheli ve eleştirel bir bakış açısı geliştirmişler ve küreselleşme kavramını geniş bir yelpazeden değerlendirmişlerdir. Koray, bugün yalnız devletlerin değil, birçok ülkede çeşitli gruplar, sendika, sivil toplum örgütü gibi çeşitli örgütlenmelerin de dünyadaki benzerleriyle doğrudan ilişki ve etkileşim içinde olduğuna dikkat çekmekte ve uluslararası ilişkilerin giderek karmaşık bir nitelik aldığını söylemektedir. Bu nedenle küreselleşme süreci içinde olumlu ve olumsuz yönleriyle kültürel yaklaşımın etkisini dikkate almamak mümkün değildir. Özetle, içinde yaşadığımız küreselleşmenin, birbirinden farklı düzeylerde gerçekleşmiş olsalar da, yalnız ekonomik değil, hukukî, siyasal, kültürel birçok boyutu olan çok kapsamlı bir süreç olduğunu kabul etmek gerektir.¹⁹

Öngen'in de küreselleşmeye yaklaşımı, kapitalizmin küreselleşmesi noktasıyla bağdaştığından, kavramsallaştırmaya da eleştirel bir bakış açısı hâkim olmuştur: Öngen'e göre; “bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeleri fetişleştirenlere göre, üretici güçlerdeki ilerleme sayesinde kapitalizm kendini dönüştürmüş ve başka bir topluma evrilmişti. Örneğin enformasyon ve mikroelektronik teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte kapitalizm tarihe karışırken, yerini kapitalizm sonrası yeni bir topluma bırakmıştı (Endüstri Ötesi Toplum, Bilgi Toplumu, Enformasyon Toplumu gibi). Ayrıca toplum-

¹⁸ Aysen TOKOL, “Küreselleşme ve Endüstri İlişkilerine Etkisi”, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü* içinde (Der. V. Bozkurt), Alfa Yayınları, No.836, İstanbul, 2000, s.131-132.

¹⁹ Meryem KORAY: “Küreselleşmeye Eleştirel Bir Bakış: Yeni Bir Küresel Anlayışın ve Örgütlenmenin Kaçınılmazlığı”, *Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket*, Petrol-İş Yayını:85, Eylül 2003, İstanbul, s.47-52.

sal kesimler veya ülkeler arasındaki ekonomik ve sosyal eşitsizlikler tamamen ortadan kalkmış, coğrafi sınırların ve kültürel farklılıkların artık hiçbir önemi kalmamıştı. Böylece 21. Yüzyılda insanlığı yeni bir Altın Çağ beklemekteydi. Bu ve benzeri fantazileri ortaya atanlara bakılırsa, küreselleşme süreci, böyle bir tarihsel dönüşümün ilk durağı idi. Onlara göre, küreselleşme, dünya barışını hâkim kılacak ve evrensel demokrasiyi gerçekleştirecek yepyeni bir toplumun (“küresel toplum”) doğuşunu simgelemektedir. Nitekim küreselleşmeyle birlikte ‘ideolojilerin sonu’ gelmekle kalmamış, aynı zamanda “tarihin sonu” da gelmiştir.

Çünkü bilim ve teknoloji alanında sağlanan olağanüstü ilerlemeler sayesinde dünyanın her yerinde insanlar, hem bolluk ve refaha hem de sınırsız bir seçim özgürlüğüne kavuşmuş, dolayısıyla toplum üyeleri ve ülkeler arasında var olan ekonomik, siyasal ve ideolojik kavgalar kendiliğinden sona ermiş bulunmaktaydı.²⁰

Küreselleşmeyi açıklama yolunda kapitalizmin küreselleşmesi ve bu bakış açısına ters yönden, olumlu olarak yaklaşan “küreselleşen kapitalizm” ilgili bir çok eser bulunmaktadır.²¹ Bu yorumlardan, çalışmanın sonunda küreselleşmenin fayda sağlayıp sağlayamadığı konusu incelenirken yararlanılacaktır.

Bir başka kavramsal yaklaşımda Uysal, küreselleşme tanımını yaparken, Devlet Planlama Teşkilatı’na (DPT) da atıfta bulunarak; küreselleşmeyi “global entegrasyon, ülkeler arasındaki iktisadî, siyasî, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrılıklara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak, birbiriyle bağlantılı bir olgu olarak değerlendirilmiş ve genel olarak, ülkelerarası, ekonomik, sosyal, politik ilişkilerin artarak zaman ve mekan boyutunun ortadan kalkmaya yönelmesi ve üretilen malların milliyetinin olmaması şeklinde nitelemiştir”.²²

Ulusal literatürde küreselleşmeye ağırlıklı olarak ekonomik açıdan yaklaşan bir tanıma göre, küreselleşme; uluslararasılaşma sürecinin tamamlanıp,

²⁰ Tülin ÖNGEN: “Küresel Kapitalizm ve Sermayenin Yeni Hegemonya Stratejileri”, *Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket*, Petrol-İş Yayını:85, Eylül 2003, İstanbul, s.29-30.

²¹ Konu ile ilgili okumalar için bakınız: Stuart EIZENSTAT: “The U.S. Perspective on Globalization”, Overseas Development Council paper, www.odc.org/commentary/vpaper99.html, (08.06.2000) – Anne-Marie SLAUGHTER: “The Real New World Order”, *Foreign Affairs*, Volume.76, No.5, 1997 - Lori M. WALLACH: “Le nouveau manifeste du capitalisme mondial”, *Le Monde Diplomatique*, www.monde-diplomatique.fr/md/1998/02/WALLACH/10055.html (08.06.2000)

²² Doğan UYSAL: “Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkeler”, *Küresel Sistemde Siyaset, Yönetim, Ekonomi* içinde (Dr.M.A. Çukurçayır), Çizgi Kitabevi, Konya, 2003, s.302.

bölgesel olmayan tüm üretim dokularının, üretim ve tüketimin dünya ölçeğinde plânlandığı, serbest rekabet ve piyasa düzeninin uluslararası kuruluşlarca denetlendiği, kuralların uluslarüstü anlayışla çalıştığı bir sistemdir.²³

Birbirinden bu kadar farklı yaklaşımlar içinden, küreselleşme tanımlamasında en çok kullanılan kelimeleri yan yana getirecek olursak, şöyle bir grup ile karşılaşırız: İşletmelerin sınırlar ötesi faaliyetleri, uluslararası yatırımlar, ticaret, ürün geliştirme, üretim, kaynak yaratma, pazarlama, örgüt yapılarında değişim, kapitalizmin fonksiyonlarında değişim, entegre olmuş uluslararası piyasalar, yeni gelişen bir ekonomik yapılanma, uluslararası işletmelerin belirleyiciliği, uyum sağlama kapasitesi, sert rekabet, esneklik, dünya çapında sosyal ilişkilerin güçlenmesi, birbirinden uzak yerel birimlerin birbirlerinden etkilenir hâle gelmesi, yerel ve hatta kişisel sosyal tecrübelerin geçişkenliği, kültürlerin geçişkenliği, enformasyon teknolojilerinin hızlı devinimi.²⁴

Küreselleşme kavramını açıklama yolunda bazı akademik literatürde ekonometrik modeller üzerine çözümlenmelere yer verilerek belirli tezlerle ulaşıldığına da rastlamaktayız. Ancak bu tür tezlerin, kavramsallaştırma yolunda objektif sonuçlara ulaşabilmesini kuşkuyla karşılamaktayız. Nitekim, bazı bilimsel araştırmaların sosyal ve psikolojik karar süreçlerine formülasyonlarda hiç yer vermemesi, bu formüllerin üzerinden ulaşılan sonuçların bilimselliğini de tartışmaya açık hâle getirmektedir.

Küreselleşme; yerel, ulusal ve bölgesel bir düzlem üzerine oturtulabilir. Düzlemin sonuna, yerel ve/veya ulusal bazda düzenlenen sosyal ve ekonomik ilişkiler ve ağlar oturtulabilir. Düzlemin diğer ucunda ise daha geniş bir alanda hareket eden bölgesel ve küresel etkileşimlerden etkilenen ekonomik ve sosyal ilişkiler bulunmaktadır.²⁵

Bütün bu tanımlardan yola çıkarak küreselleşme ile ilgili bütüncül bir tanıma ulaşma denemesinde bulunursak geniş anlamda küreselleşme; dünyada mevcut uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel katmanlara ait siyasî, ekonomik, sosyal, ekolojik, kültürel ve hatta coğrafik sistemlerin, birbirlerinden farkındalıklarının gün geçtikçe artmasıyla, geçişkenliklerinin ve birbirlerini etkileme güçlerinin de arttığı ve dünya çapında bir "farkındalık ve küreye ait olumlu veya olumsuz gelişmelere bilinçli veya tepkisel cevap verme kültürünün oluştuğu", gelişen bir süreçtir.

²³ Erol KUTLU, *Küreselleşme ve Etkileri*, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sayı:1-2, 1998, s.364.

²⁴ Peter LEISINK, *Globalization and Labour Relations*, Edward Elgar Publishing Limited, UK, 1999, s.2.

²⁵ HELD- McGREW-GOLDBLATT- PERRATON: "Rethinking Globalization", s.67-68.

Piyasa

Küreselleşmenin unsurlarının ülkeler üzerinde mutlak bir etkisi bulunmaktadır. Ancak bu etkinin içeriği ve şiddeti ülkeler bazında farklılaşmaktadır. Küreselleşmenin ulusal politikaları doğrudan etkilediği yaklaşımı doğrulanabilir. Bununla birlikte, ulusal politikaların, küreselleşmenin özellikle olumsuz etkilerini yönlendirebileceği ve hatta geri yansıtılabileceği de doğrulanabilir. Küreselleşmenin özellikle GOÜ üzerindeki hegemonik etkisinin genişlemesinde, küreselleşmenin unsurları kadar ulusal politika uygulamalarının rolü büyüktür. Ulusal hükümetlerin uyguladıkları yanlış politikalar ve yaptıkları yanlış tercihlerin sonuçlarını bütünüyle küreselleşmenin bir sonucu gibi göstermek, ulusal politika yapımcıların ve karar alıcıların yanlışlarını ve çoğu zaman politize edilmiş ekonomik kararlarını görmezden gelmek ile aynı anlama gelebilir. Bu durum; tercihlerin ve uygulamaların değişim gerekliliğine de darbe vurabilir.

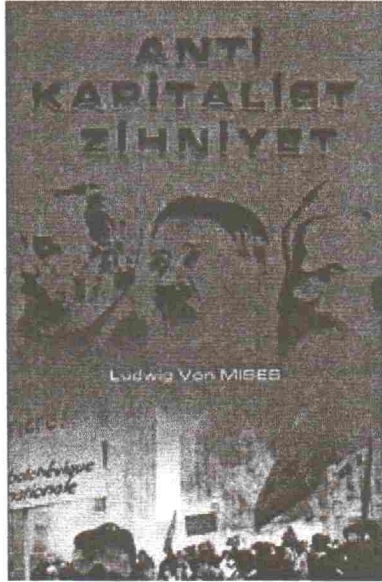
Küreselleşmenin kendi unsurlarını egemen kılmak için belirli bir sistematik içinde hareket ettiğini ve bu unsurların çoğu kez GÜ lehine sonuç verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada küreselleşmenin yumuşak karnı, beraberinde getirdiği bilginin paylaşılması ve yayılmasıdır. Eğer bu bilgi, ülkelerin kendi ulusal politikaları çerçevesinde, hüküm süren rekabet ortamında katma değer yaratacak sonuçlara ulaşıyorsa (örneğin yaratıcılığı geliştiriyorsa) küreselleşmenin baskın gücü, itici güç hâline dönüştürülebilir. Aksi taktirde, bilginin paylaşımı (en açık örnek olarak internet kullanımı) sosyal yaşamın bir çok unsurunun ticarileştiği bir ortamda, bu ticarileşmenin lokomotifleri olanların lehine işlemeye devam edecektir. Üstelik bu ticarileşme özellikle GÜ ve GOÜ açısından yeni bir tüketici tipini de gündeme sokmuştur.

“Küreselleşme ile birlikte öne çıkan “yeni bireycilik”, yoğun olarak kalabalık metropolitenler içinde yalnızlaşan bireyin, televizyon, cep telefonları vb ekranlardan akan küresel jellerle sıvanıp, hayatının her evresine “kişiliğini” yansıtma isteğiyle birlikte, karşımıza yeni bir tüketici tipi çıkarmaktadır. Bu tüketici, ihtiyacı olmayan şeyleri almaktan bıkmış, artık istediği şeyleri almaya konsantre olmuş bir tüketicidir. Bu bağlamda, alışveriş yapmak, sadece bir şeylerin edinilmesinin ötesinde, kimliğin alınması anlamına gelmektedir. Bazı kişilere göre, en genel anlamıyla, alışveriş olgusu, huzurun ve dinginliğin kaynağı olmada dinin bile ötesine geçmiştir. Yeni tüketici gerçekten kendini keşfetmenin arayışı içindedir. Eski tüketici nakit para, tercih zorunluluğu ve aradığı malları bulamama gibi kısıtlarla çevriliyken, yeni tüketici, zaman azlığı, dikkati toparlayabilme ve güven duyma gibi kısıtlarla çevrilidir”²⁶

²⁶ John THORNILL, *The Soul of the New Consumer*, David Lewis and Nicholas Brealey Publishing, UK, 2000, s.1-11.

Her ne kadar bu betimleme özellikle GÜ ve GOÜ'nün metropoliten coğrafyasıyla örtüşüyorsa da, çizilen profil düşündürücüdür ve gittikçe gerçeğe daha da yaklaşmaktadır. Eğer dünyaya hâkim olacak tüketici orta ve uzun vadede bu profili çizecekse, yenilik ve yaratıcılık kavramları da görünür bir gelecek için anahtar kavramlar olmaya devam edecektir.

Bu noktada, küreselleşme ile ulusal politika uygulamaları arasındaki etkileşimin iki yönlü bir akışı olduğunu öne sürebiliriz. Bu etkileşimi, neden – sonuç ilişkisi içinde de değerlendirebiliriz. Küreselleşmeye sadece olumsuz değer yükleyen ve bir çok sorunun nedeni olarak gören tezlerin, sorunların oluşumu noktasında mutlaka kendi iç siyasalarına da bakmaları gerekecektir. Küreselleşmeyi bir süreç değil, bir sonuç olarak algılasak, bunun nedenlerini sadece dışarıda aramanın maliyeti, içerideki yanlışları sürekli gözardı etmek olabilecektir.

Kapitalizm karşıtlığı siyasî ve ideolojik yelpazenin sağında, solunda, ortasında, kısaca herhangi bir yerinde yer alan herkesin paylaştığı bir tavidir. Kapitalizmi dolu dizgin eleştirmek sıradan bir davranış hâline gelmiştir. Bu niye böyledir. Kapitalizmin insanlığa kazandırdığı iyi bir şey yok mudur? Kapitalizm karşıtı zihniyet iyi bir temele oturmakta mıdır? Yoksa tamamen hissî midir? Kapitalizm ortadan kaldırılırsa, insanlık daha iyiye mi gidecektir? Liberte Yayınları bu soruların cevabını, düşünce tarihinin kararlı, kapitalizm savunucularından biri olan Ludwig von Mises'ten okuma fırsatını size veriyor; *Anti Kapitalist Zihniyet* ile.

LIBERTE

kitaplığınızda özgürlüğe yer açın...

Piyasa